

ԱՄԱՆՈՐԸ՝ ՀԱՅՈՑ ԱՆՑԵԱԼԻ ԱՊՐՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Ամանոր, Տարեմուտ, Տարեգլուխ, Նոր Տարի, Կաղանդ բառեր են, որոնցմով կը յատկանշուի տարւոյն առաջին օրը: Այս օրերէն ամէնէն աւելի գործածական բառը Կաղանդն է: Կաղանդ բառը կը սերի լատիներէն Գալէնտաէ (Calendae) բառէն՝ որ իր կարգին կու գայ յունարէն գալիօ բառէն՝ կանչել նշանակութեամբ: Հին օրերուն, ամէն ամսագիտուն, ժողովուրդը կը հրաւիրուէր Հռոմի Կապիտոլի տաճարը եւ բուրմ մը հանդէս գալով, հրաւիրեալներուն կը խօսէր այդ ամսուան ընթացքին կատարելի տօնակատարութիւններու մասին: Հոսկէ կու գայ կանչել բառին կապը կաղանդ բառին հետ: Կաղանդ բառը իր ներկայ իմաստով կը նշանակէ տարեգլուխ: Այդ պատճառով այս տօնը կը նշուի յատուկ հանդիսութիւններով եւ զանազան սովորութիւններով: Կաղանդ բառը, ըստ Հիւպշմանի, իր յունարէն ծագումով, կը նշանակէ ամսուայ առաջին օրը, որ հայերու համար պարգեւաշնորհման օր կը նկատուի, այդ պատճառաւ ալ այս օրուայ նուէրները կը կոչուին կաղանդչէ՛ք՝ կաղանդել (նուէր տալ) բառէն մեկնելով:

Անցեալի մէջ հայերու մօտ Նաւասարդ ամսուայ առաջին օրն էր Ամանորը: Նաւասարդ պարսկերէն կը նշանակէ Նոր տարի, իսկ հնդկերէն նաւա սարդան՝ կը նշանակէ ջուրերու տօն: Նաւասարդը հայկական առաջին ամիսն է: Հայոց տասներկու ամիսներն են՝ Նաւասարդ, հոռի, սահմի, տրէ, փաղոց, արաց, մեհեկան, արեգ, ահեկան, մարբերու, մարգաց, հրոտից: Հայկական հին աղբիւրները կը յիշատակեն նաեւ ամսուայ իւրաքանչիւր օրուայ անունը:

Նաւասարդեան տօնակատարութիւնները մեծաշուք կերպով կը կատարուէին Բագրեւանդ գաւառի Բագաւան կամ Դիցաւան գիւղաքաղաքին մէջ: Ըստ Ագաթանգեղոսի, Ամանորը ամբողջ հայութեան համար իրական մեծ ուրախութեան օր էր. «Յուրախութեան նաւասարդ աւուր»: Այս տօնախմբութիւններուն կը մասնակցէր արքայական տունը՝ իր աւագանիով, նախարարներ սեպուհներու ամբողջ ժողովուրդը: Այս տօնը մեծ նշանակութիւն ունէր հայերու համար: Տօնական այդ օրը յուշող յատուկ երգի մը պատառիկը հասած է մեզի՝ Գրիգոր Մագիստրոս մեծահամբաւ մատենագրի նամակներէն մէկուն մէջ.

«Ո տայր ինձ գծուիս ծխանի
Եւ զառաւօտն նաւասարդի,
Զվագելն եղանց եւ զվարգելն
եղջերուաց.

Մեք փող հարուաք եւ թմբկի
հարկանէաք

Որպէս օրէն է թագաւորաց:»

Նաւասարդ ամիսը 11 Օգոստոսին կը սկսէր: Հայոց նոր տարին կը սկսէր 11 Օգոստոսին: Ըստ հայկական աւանդական աղբիւրներու, նոյն այդ շրջանին կը զուգահեռաբար հունձֆի տօնը: Այդ օր Հայաստանի ամէն կողմէն ժողովուրդը կը հաւաքուէր Բագաւանի մէջ, ուր հունձֆի պտուղներէն զոհ եւ նուէր կը մատուցանէր: Դարձեալ ըստ հայկական աւանդական աղբիւրներու, հայոց Ամանորը կրկնակ տօնակատարութիւններով կը յատկանշուէր: Նոյն օրը տօնն էր նաեւ հայու Արամազդ եւ Անահիտ չաստուածներու, որոնք կը յիշատակուէին որպէս «դիցն ամանորա... դիցն վանորի»: Այսպէս՝ Նաւասարդեան

տօնակատարութիւնները, որոնք քանի մը օր կը տեւէին, հայերու համար ազգային համախմբութեան, միասնութեան եւ միակամ ոգիի արտայայտութեան առիթներ էին, որովհետեւ այդ աշխարհախումբ տօնակատարութիւնները իրենց բազմազանութեամբ եւ այլատեսակութեամբ կը վերակենդանացնէին հայրենական այնպիսի սովորութիւններ, արարողութիւններ, որոնք ամբողջ ազգը վերածած էին մէկ հօտի եւ մէկ հովիւի:

Հետագային, քրիստոնէութեան Հայաստան մուտքով, նաւասարդեան տօնակատարութիւններէն շատեր «քրիստոնէացած» կերպով մնացին մեր ժողովուրդի բարեպաշտական սովորութեանց եւ հաւատալիքներու մէջ: Այդ տօներէն են Տեառնընդառաջի Տէրնտասի հրավառութիւնը, բարեկենդանեան խաղերը, Համբարձման վիճակախաղերը եւ Վարդավառը: Ս. Աստուածածնի վերափոխման տօնի խաղողօրհնէքը եւս հին հունձի տօնէն մնացած յիշատակ մըն է: Քրիստոնէութեան ընդունումով՝ Նաւասարդ 1ի տօնը փոխարինուեցաւ Ս. Յովհաննէս Մկրտչի եւ Ս. Աթանազիէի տօնով, զոր հաստատեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ յատուկ հրահանգով մը. «Տօն մեծ հռչակել»:

Անշուշտ, դժուար է նշգրիտ կերպով ըսել, թէ մեր ժողովուրդը ե՞րբ սկսաւ 1 Յունուարին տօնել Նոր Տարին: Մէկ բան որոշ է, որ 1 Յունուարը որպէս Նոր տարւոյ սկզբնաւորութիւն՝ համեմատաբար աւելի վերջին ժամանակներու տնօրինութիւն մըն է: Հին տարիներուն, ազգերը տարբեր թուականներով եւ սովորութիւններով կը տօնէին Նոր Տարին: Բաբելացիները՝ կը տօնէին գարնան գիշերահաւասարին: Հրեաները երկու առիթներով կը տօնէին Նոր Տարին. առաջինը կրօնական

իմաստով՝ գարնան գիշերահաւասարին, իսկ երկրորդը՝ քաղաքական թշրին 1ին: Հռոմէացիները՝ 1 Մարտին: Բիւզանդացիները եւ ուրիշ յոյներ 1 Սեպտեմբերին: Նոյնպէս եւ ռուսերը մինչեւ 1699: Հին գերմանացիները՝ ձմեռուայ արեւադարձին: Հին պարսիկները՝ աշնան, Սասանեան շրջանէն սկսեալ՝ 21 Մարտին: Հնդիկները՝ գարնան գիշերահաւասարին (Մարտ) յաջորդող նոր լուսնին: Եթովպացիները՝ 12 Սեպտեմբերին, իսկ չինացիները 10 Դեկտեմբերին:

Նոր տարին 1 Յունուարին տօնելու սովորութիւնը Յուլեան (Յուլիոս Կեսար, Ն.Ք. 46) տոմարով հաստատուեցաւ: Քրիստոնէական եկեղեցին ինքը եւս 1 Յունուարը որպէս Նոր Տարի ընդունեց, սակայն բուռն կերպով դատապարտեց Հռոմի մէջ Նոր Տարուայ առիթով Յանոս չաստուածին նուիրուած աշխարհիկ հանդիսութիւնները, շուայտ խնջոյքներն ու անբարոյ դիմակախաղերով կատարուող տօնախմբութիւնները: Այս հեթանոսութենէն անցան Քրիստոսի Ծննդեան տօնին՝ 25 Դեկտեմբերին: Այս աշխարհիկ խրախճանքներն ու դիմակախաղերը բաւական երկար ժամանակ մնացին Փրկչի ծննդեան տօնի ուղեկիցները: Այսօր գրեթէ դադրած են այդ սովորութիւնները, մնացած են միայն այդ բոլորի հետքերը: Կաղանդ պապան իր դիմակաւոր եւ այլանդակ պարերով, ընտանեկան խրախճանքները՝ մտերմիկ շրջանակի մէջ: Համաձայն գրաւոր աղբիւրներու՝ 1 Յունուարի տօնակատարութիւնները որպէս Ամանոր, ԺԶ դարուն ընդունեցին Եւրոպայի մէջ, Ֆրանսայի մէջ 1564ին, Հայաստանի մէջ 1575ին, Գերմանիոյ մէջ 1648ին, Ռուսաստանի մէջ 1699ին, Իտալիոյ մէջ 1750ին, Անգլիոյ մէջ 1773ին:

Դժուար է նշել, թէ ե՞րբ է որ

1 Յունուարը որպէս Ամանոր կամ Կաղանդ մուտք գործած է մեր մէջ: Մէկ բան որոշ է սակայն, որ մինչեւ ժԹ. դար, Հայաստանի զանազան շրջաններուն մէջ Նաւասարդը կը նշուէր որպէս Նոր Տարի: Կ'ենթադրուի որ ժԷ. դարու կիսուն՝ 1 Յունուարը որպէս Նոր Տարի՝ մուտք գործած ըլլայ հայերու մօտ:

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՏՕՆՈՒԷՐ ԿԱՂԱՆԴԸ

Կաղանդի կամ Նոր տարուայ տօնախմբութիւններու մէջ երկու էական կարեւոր կէտեր կան, առաջին՝ տօնը կանխող սովորութիւններ, երկրորդ՝ տօնի հետ կատարուող սովորութեանական արարողութիւններ:

Կաղանդի նախընթաց օրը լուացփի եւ հացթուխի օր էր, եթէ նոյնիսկ լուացփ չըլլար եւ եթէ առատ հաց ըլլար: Մայրիկը մարդակերպ հացիկներ կը պատրաստէր, աչք, փիթ, բերան, ձեռք ու ոտք յարմարցնելով անոնց: Այս հացիկները կը կոչուէին ասիլ-ասիլ: Տան տղաներու համար՝ հիւսեր (խմորի երեք երկար ու բարակ կտորներ՝ մազի ձեւով հիւսուած): Թէ՛ խմորէ թանձր հաւկթածեւ փակները եւ թէ՛ հիւսերը բախտաբեր կը համարուէին, երբ եփելու ատեն սկսէին ուռիլ: Հայ գիւղացին չէր մոռնար նաեւ իր անասունները՝ գոմէշներն ու եզները, որոնց համար կլկլալ կամ բլիթ կը շինէր, տեսակ մը կլոր եւ մէջտեղը ծակ հացիկներ:

Ուրիշ գեղեցիկ սովորութիւն մըն էր Կաղանդին նախորդող գիշերը կամ 31 Դեկտեմբերի երեկոյեան ժամերուն տղաներու այցելութիւնը տունէ տուն: Այս պտոյտներու ընթացքին տղաներ շնորհաւորութիւններ ու նուէրներ կ'ընդունէին տան անդամներէն: Տունէ տուն պտըտելու ընթացքին տղաներ երդիքներէն իրենց մաղթանքը ըսելով՝ բուխերիկներէն թոկով տոպրակ մը,

կողով եւ կամ գուլպայ կ'իջեցնէին, որուն մէջ տանտիկինը իր նուէրները կը լեցնէր, ընդհանրապէս չոր պտուղ եւ կարկանդակ: Երբեմն տղաները կատակի համար տոպրակին մէջ կատու մը կամ կօշիկ մը կը դնէին: Հետաքրքրական էին այդ առիթով երգուող ժողովրդական երգերը, որոնք թէ՛ արուեստով, եւ թէ՛ բովանդակութեամբ մանկական էին ու անպանոյն:

Հետաքրքրութեան համար կու տանք քանի մը նմոյշներ այդ երգերէն:

ՎԱՆ

«Հալելա, հալելա,
Մեր տունը նլորք լէնա,
Ձեր տունը մանտար լէնա...»

ԱԿՆ

«Այսօր կաղ, առտուն կաղոնտ է
Տանտիկին, տանտիկին,
Ելի՛, գնա մարագն ի վար,
Կարն բռնէ, երկայն կըյէ:
Կամըցուկ, ուր մատիկդ չի կըյես,
Ով որ տայ շէն մընայ:
Ով որ չի տայ հաւուն տոտոգիկը
չորանայ»:

ՍԵՐԱՍՏԻԱ

«Նէնէներ-մամաներ, կալնիոս
կաղանդող տուէք:
Տարին օրիկ մըն է, ամէն տարի բարով
հասնի աս օրերս»

Նոր տարուայ առիթով տուններ այցելելու եւ շնորհաւորելու գեղեցիկ սովորութիւնը մեծերու մօտ եւս կար, սակայն Կաղանդի օրը գիւղացիները յատուկ նուէրներով փառանային եւ գիւղապետին կ'այցելէին: Երգնկայի մէջ սովորութիւն էր խնձոր եւ նարինջ տանիլ որպէս նուէր:

Հայկական կաղանդի առանձնա-յատկութիւններէն մէկը Կաղանդի

ուտեստեղէնն էր: Կաղանդի սեղանի ուտելիքներու մէկ մասը կանուխէն պատրաստուած ու պահուած կ'ըլլար, ինչպէս չոր պտուղներ՝ ընկոյզ, չամիչ, կաղին, նուշ, թուզ, շարոց, պաստեղ, իսկ խմորեղէններն ու յատուկ ուտելիքները 30-31 Դեկտեմբերին եւ Կաղանդի օրը կը պատրաստուէին:

Խմորեղէններու միջեւ ամէնէն նշանաւորն էր «Դարի» կոչուած հացը, որ Նոր Տարին կը խորհրդանշէր: «Դարի»ն ցորենի ալիւրով ու ջրով կամ կաթով շաղուած մեծ, բոլորշի եւ տափակ հաց մըն էր, որուն երեսը ընկոյզով, չամիչով կամ զանազան նկարներով զարդարուած կ'ըլլար: Այս հացին վրայ երբեմն խաչ մը կամ Նոր Տարուայ թուականը փորագրուած կ'ըլլար: «Դարի»ի մէջ դրամ կը դրուէր որպէս բախտի նշան եւ որուն որ այդ դրամը բաժին իյնար, ան կ'ըլլար նոր տարուայ տէրն ու ընտանիքի բախտաւորը:

Այստեղ կ'արժէ յիշել, որ «Դարի»ի այս սովորութիւնը Միջինին եւս կ'իրագործուէր՝ Վանի, Մալաթիոյ, Վաղարշապատի եւ Հայաստանի ուրիշ գաւառներուն մէջ:

Հայկական կաղանդի իւրայատուկ խմորեղէններէն էր նաեւ գաթան, որու պատրաստութեան նիւթերն էին՝ ցորենի ալիւր, «արդար իւղ», հաւկիթ, կաթ եւ խորիսխ: Վահան Վրդ. Տէր-Մինասեան իր «Անգիր դպրութիւն եւ հին սովորութիւններ» անուն գիրքին մէջ կը գրէ. «Գաթան է Կաղանդի փառքն ու փայլը: Գաթայի խմորը, եթէ օրը ուտի՛ք ըլլար, որովհետեւ Աստուածայայտնութեան ու Զատկին եւս գաթա շինելու սովորութիւն կար, կաթով շաղուած կ'ըլլար, իսկ եթէ պահի օր ըլլար, ինչպէս Կաղանդինը, մեղրով շաղուած կ'ըլլար, որուն կ'ըսուէր խորիս կամ

խորիսխ: Գաթայի երեսի վրայ կը նկարուէին տեսակ-տեսակ կենդանիներու եւ թռչուններու ձեւեր եւ շատ անգամ տանարներու նկարներ: Գաթայի ձեւն կ'ըլլար կլորակ, երբեմն խաչաձեւ, ձուաձեւ, եռանկիւն կամ ֆառակուսի: Երգնկայի գաթան ֆառակուսի կ'ըլլար»:

Բացի «Դարի»էն ու «գաթայ»էն՝ Նոր Տարուայ առիթով կը պատրաստուէին նաեւ ուրիշ խմորեղէններ, որոնք տարբեր վայրերու մէջ այլ անուններով կը կոչուէին:

Հայ ժողովուրդի Նոր Տարուան կապուած հաւատալիքներէն էր Կաղանդի իրիկունը տան կրակարանը կաղնտելը, օջախի մը մէջ գերանի ծայրը դնելը եւ օրերով վառելը՝ գիշեր-ցերեկ: Ուրիշ հետաքրքրական հաւատալիք մըն ալ այն էր, որ Կաղանդի նախորդ գիշերը, կէս գիշերին բոլոր վազուն ջուրերը վայրկեան մը ոսկի կը հոսէին, ով որ ճիշտ այդ վայրկեանին աղբիւրէն ջուր առնէր, այդ ջուրը ոսկիի կը փոխակերպուէր: Այս պատճառաւ, Հայաստանի բազմաթիւ շրջաններուն մէջ կէս գիշերին, արհամարհելով ձիւնն ու բուքը, երիտասարդներ եւ երիտասարդուհիներ ամաններով աղբիւր կը շտապէին, սպասելով այդ հրաշալի պահուն, որպէս զի իրենց ամանը լեցնէին եւ առանց ետեւ նայելու կամ մէկուն հետ խօսելու՝ տուն վերադառնային:

Հայաստանի այլ շրջաններուն մէջ եւս ջուրի ոսկի դառնալու այս հաւատքը կապուած էր Ծնունդի խթման հետ, ինչպէս էջմիածնի եւ Շիրակի գիւղերու մէջ: Դաւարագեագի մէջ կը հաւատային, թէ նոյնը տեղի կ'ունենար Համբարձման իրիկունը:

Տղաներ եւ աղջիկներ, աղբիւր երթալու ընթացքին մկրատ կը տանէին իրենց հետ, ջուրը «մկրատելու»: Ուրիշներ՝ ցորեն, գարի կամ բիլիթ կը

տանէին եւ աղբիւրի կամ գետի մէջ լեցնելով կ'ըսէին.

«Քեզի կու տամ ցորեն, գարի,

Դուն ա ինծի տու բարի

Շնորհաւոր նոր տարի»:

Կայ տակաւին՝ Կաղանդի գիշերը պաղ աղբիւրի մէջ լուացուելու սովորութիւնը, անշուշտ՝ հիւանդութիւն կամ տափութիւն ունեցողներու պարագային:

ՆՈՐ ՏԱՐԻՆ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԱՆԱԶԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Հայաստանի զանազան գաւառներուն, քաղաքներուն եւ գիւղերուն մէջ Կաղանդի մասնաշատուկ տօնախմբութիւններ կը կատարէին: Նկատառելի կ'ըլլար սովորութիւններու եւ ուտելիքներու որոշ միատեսակութիւնը: Քննական ուսումնասիրութիւններու համաձայն ճշդուած է որ, մինչեւ ԺԹ դարու վերջերը, բազմաթիւ տեղերու մէջ, 1 Յունուարը որպէս Նոր Տարի այնքան ընդունելութիւն չէր գտած: Նաւասարդի 1ը որպէս Նոր տարի կը տօնուէր եւ տօնուած է այսպէս՝ Արցախի, Սիսիանի, Զանգեզուրի, Գանձակի եւ Գողթնի մէջ: Նաւասարդ 1ը կը համարուէր Նոր տարուայ սկիզբ եւ որպէս այդպիսին՝ կը յատկանշուէր այդ տօնին յատուկ ուտելիքներով եւ սովորութիւններով: Ղարապաղցին Նաւասարդը կը տօնէր իր տան մէջ, ուր տնեցիները ծալապատիկ կը նստէին օջախի շուրջ՝ ուտելու համար Նաւասարդի պատմական կորկուտը (միս եւ ցորեն միասին եփած): Վերոնշեալ շրջանները ընդհանրապէս միատեսակ կերակուրներ, սովորութիւններ եւ արարողութիւններ ունէին, անշուշտ որոշ տարբերութիւններով:

Արցախի մէջ Նաւասարդը, որ ժողովրդական բարբառով «ազիզ տօն է ղարապաղցիի եւ գանձակեցիի

համար», կը տօնուէր Նոյեմբերի մէջ, այգեկութէն յետոյ: Մասնաշատուկ ճաշի եւ մրգերու պատրաստութիւնը հասարակաց էր բոլորի մօտ: Ընդհանրապէս ճաշերէն, ընտանեկան խրախնանքներէն յետոյ տեղի կ'ունենային հաւաքական շնորհաւորութիւններ:

Արցախի շրջանին մէջ գիւղացիները զիրար կը շնորհաւորէին խնձոր տալով մէկգմէկու:

Վանի մէջ Կաղանդը իւրաշատուկ տօնակատարութեան կերպեր ունէր: Տեղական գաւառաբարբառով Կաղանդը տարէ-գլուխ կը կոչուէր: Ամէն տուն այդ իրիկուն իրեն յատուկ պատրաստութիւններ կը տեսնէր: Սեղանը լեցուն կ'ըլլար միրգով եւ օրուայ յատուկ ճաշերով, ինչպէս ուրբով ճաշ, ուրբով եւ փոխինդի ալիւրով շաղուած քաղցր, խառը հատիկ, ողած, (ցորենի եւ կանեփատի խարկածը): Տան մեծի օրհնութեամբ, տնեցիները կը սկսէին ընթերել, որմէ յետոյ օրուան յատուկ արարողութեամբ, բոլորը կ'ուղղուէին դէպի մրգասեղան, որ իր բազմազան եւ գրաւիչ միրգերով բոլորին ուշադրութիւնը կը գրաւէր: Անոնք այսպէս՝ ուտել-խմելով եւ զուարճանալով՝ գիշերը կ'անցընէին: Կաղանդի առաւօտեան շատերը եկեղեցի կ'երթային, յետոյ բարեկամները իրարու խմբական այցելութիւններ կու տային: Յունուար 2ի առաւօտեան, աշակերտները եւս, իրենց ուսուցիչներուն միրգ, պտուղ, աւելի հարուստները գլխարկ, թաշկինակ կը նուիրէին:

1 Յունուարի առաւօտեան, աղջիկներ ու տղաներ կ'ընձնուէին ու բեկեղ (տեսակ մը Կաղանդի հաց) առնելով՝ աղբիւր կ'երթային, ջուրով կը թրջէին այդ հացերը եւ տուն կը բերէին պահելու համար մինչեւ տարեվերջ, որպէս զի հացակարօտ չմնային: Այս

արարողութենէն ետք, տղաները եւ աղջիկները կ'երթային իրենց կնիքաւոր աջը համբուրելու եւ կու տային անոր՝ իրենց մօր պատրաստած խլիքդը եւ յետոյ կ'երգէին.

Շարոց բերէք, քաստեղ բերէք,
Նոր հարսներին փայտ տուէք

Բաղէշի եւ իր շրջակայ գիւղերուն մէջ Կաղանդը՝ տարեգլխի իրիկունը կը յատկանշուէր այդ օրերու համար յատկապէս պատրաստուած միրգով եւ աչի գարնող ուտելիքներով:

Մուշի մէջ Կաղանդը կը կոչուէր կախընդող: Կաղանդը լաւ անցընելու համար կախընդցուն պէտք է քաղցր-անուշ ըլլար, որպէս զի ամբողջ նոր տարուայ ընթացքին մարդիկ քաղցր ըլլային: Նոյն իրիկունը մանուկները մրգեղէններ հաւաքելու յատուկ տոպրակներով, տանիքի երդիքներու վրայէն, տան մէջ կը կախէին իրենց տոպրակները՝ երգելով:

Կախընդող, տող ու տող

Կայներ եմ տանիքի պոլոզ
(ծայրը)

Մի հատ թալիք կախընդող

Քամին թոռց զիմ քոլոզ (բրդէ գլխարկ)

Նոր տարուան առաւօտեան, տղամարդիկ կը հաւաքուէին մերձակայ հարուստի մը ախոռին մէջ, ուր իւրաքանչիւր տուն իր կարողութեան համաձայն, կախընդի եւ իր եփած կերակուրէն ձէթով թաւահաց, կանեփէ հատիկ ձոջուր, կաղամբով փլաւ, ուրով քիւֆթա ելն. կը բերէր: Այնուհետեւ, անոնք երկար սեղանը կը շտկէին եւ կը սկսէին ուտել՝ կրկնելով հետեւեալ մաղթանքը. «Բարի նոր տարի եղնի աշխարհին եւ երդի ճոթիկ (ամէնէն յետոյ) մեզ»: Կիներ տունը կը մնային՝ տան մեծ ու փոքր անդամներուն կախընդելու համար՝ մրգեղէններով:

Նշանուած հարսի, փեսայի կամ նորապսակներու ծնողները կաղանդցունուէրներով զիրար կը շնորհաւորէին:

Քղիի մէջ Կաղանդի յատուկ նաշերու, խմորեղէններու եւ աւանդական շնորհաւորանքներու կողքին՝ կար նաեւ գիշեր չեղած՝ վառած մոմերով աղբիւր երթալու սովորութիւնը, քանի որ հին աւանդութեան մը համաձայն կ'ըսուի որ ով որ Նոր տարուայ ճիշդ կէսին այնտեղ գտնուի, կը տեսնէ աղբիւրի ծորակներէն ջուրի հետ միասին ոսկի վազելը: Նոյն միջոցին կանայք ափով գարի կը լեցընէին ջուրին մէջ՝ ըսելով. «Առ գարի՛ տուր քարի», երկաթի կտոր կը ձգէին ու կ'ըսէին՝ «առ երկաթ՛ տուր դովլաթ»:

Կաղանդի վաղ առաւօտեան ժողովուրդը եկեղեցի կը փութար, ուր հանդիսաւոր պատարագ տեղի կ'ունենար: Պատարագէն յետոյ ամէն մարդ ուրախ-գուարթ տուն կը վերադառնար: Տան նահապետը կը նստէր իրեն համար յատկապէս պատրաստուած տեղը: Յետոյ բոլոր տնեցիները կարգով կու գային համբուրել՝ տան նահապետին ձեռքը, զայն շնորհաւորելով: Ապա, անոնք կը քաղմէին Կաղանդի յատուկ նաշերով պատրաստուած սեղանին շուրջ՝ ուտելու եւ խմելու համար:

Երգնկացիներու մօտ եւս կար այն աւանդական հաւատալիքը թէ Կաղանդի կէս գիշերին ջուրի տեղ ոսկի հոսէր աղբիւրէն: Այդ պատճառաւ, այստեղ կիները աման մը կը դնէին հոսուն ջուրերուն տակ, որպէս զի ոսկիներէն գոնէ մէկ ֆանին այդ ամանին կառչէր: Կաղանդի յաջորդ առաւօտեան, երիտասարդ կիներ եւս սերմնահատիկներով աղբիւրներու մօտ կ'երթային՝ կաղանդելու համար:

Խարբերդի ու Բալուի գիւղերուն մէջ եւս Նոր տարուան տօնակատարու-

թիւները կը նոյնանային յատուկ ուտելիքներու, խմորեղէններու եւ մրգեղէններու պատրաստութեան եւ աւանդաբար գիրար շնորհաւորելու մէջ: Այս գիւղերուն մէջ տղաք տոպրակներ ի ձեռին, տանիքներու վրայէն իրենց դրացիներու տունները կ'այցելէին շնորհաւորելու համար զանոնք եւ նուէրներ ընդունելու:

Զէյթունի մէջ Ամանորը կը համարուէր զուտ ազգային յաղթանակի օր: Զէյթունցիին Նոր Տարին կ'ընդուէր որպէս անկախութեան տարեգլուխ եւ

այդ տօնի մասին գիտելիքներ կը փոխանցէր իր զաւակներուն:

Հայկական կաղանդը հայ ընտանիքներու համար գեղեցկագոյն առիթ էր վերակենդանացնելու եւ վերապրելու իրենց հաւատքը, աւանդութիւններն ու սովորութիւնները, վերանորոգելու իրենց հաւատքը: Այլ խօսքով՝ ամանորեան շրջանը նոր յոյսերով, երազներով ու տեսիլքով առաջ նայելու շրջան էր:

ՄԱՔՐՈՒՀԻ Պ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՐԺԷՔԸ

Ծառեր ըսեր են ու ես ալ կ'ըսեմ,
Թէ աշխարհն է մի մեծ թատերաբեմ.
Ամէն արարած բեմ կը բարձրանայ,
Եւ իրայատուկ դերը կը խաղայ:
Մին իմաստունի, միւսը սուփեստի,
Կ'ըլլան առարկայ շռայլ գովեստի:
Երբ վարագոյրին դանդաղ անկումով,
Կ'աւարտի խաղը, ծափով, աղմուկով,
Անձնիւր դերասան կը քաշուի խուցը,
Կը հագնի կրկին իր հին հագուստը:

Այս անցողական աշխարհի վրայ,
Դերասաններ ենք մեր վարքը վկայ.
Մէկը իր կեանքով, մաքուր հաւատքով,
Միւսը ձեռնապաշտ հիւանդ իր հոգով.
Մին ազնուական, բարեգութ, գթած՝
Ուրիշ մը ագահ, անգութ արարած:
Ծառեր դիմակով, շատեր անդիմակ,
Չես գիտեր ո՞վ է հրէշ եւ ո՞վ հրեշտակ:
Բայց մեր մահով, երբ կեանքը կ'աւարտի,
Կ'երեւայ գործը ամէն անհատի,
Թէ ի՞նչպէս խաղաց իր դերը դժուար,
Երկրի վրայ քառս ու խաւար:
Կը ցոլայ կեանքը մահէն ետք յստակ,
Ինչպէս աւագը գուլալ ջուրի տակ:

«Մանրավէպ»

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ